

RENTA GRUNTOWA W KRAJACH DEMOKRACJI LUDOWEJ¹

Wśród ekonomistów radzieckich od dłuższego już czasu trwa dyskusja nad problemem renty gruntowej w rolnictwie okresu przejściowego od kapitalizmu do socjalizmu. Dotychczasowa dyskusja ujawniła dwa krańcowe w zasadzie stanowiska. Jednak grupa dyskutantów dowodzi, że renta gruntowa (absolutna) występuje, druga grupa udowadnia przeciwstawne twierdzenie, negując jej występowanie. Pozornie może się to wydać sporem czysto akademickim. W istocie jednak problem renty gruntowej, ujawnienie przyczyn i form jej przejawiania w różno-sektorowej ekonomice rolnictwa okresu przejściowego, w okresie przebudowy ustroju agrarnego w krajach demokracji ludowej ma ważne znaczenie zarówno teoretyczne jak i praktyczne. Z tego względu, m.in., uważaliśmy, że kolejny głos w tej dyskusji W. Strożewa zainteresuje polskiego czytelnika.

Centralną przesłanką teoretyczną w rozważaniach autora jest podstawowe twierdzenie marksistowskiej teorii renty gruntowej formułujące, że renta gruntowa stanowi ekonomiczną formę realizacji własności ziemi, specyficznie odzwierciedlającą historyczne warunki przywłaszczania przez właścicieli ziemi części produktu dodatkowego, wytworzonego przez pracowników rolnictwa. „Bez względu na specyficzną formę renty — pisał Marks — wszystkie jej typy mają tę wspólną cechę, że zawłaszczenie renty jest ekonomiczną formą, w której realizuje się własność ziemską”².

W świetle tych założeń teoretycznych W. Strożew podejmuje polemikę z tymi ekonomistami, którzy twierdzą, jak np. I. Kozodojew, że „taka lub inna forma własności ziemi — państwowa, kołchozowa, prywatna (indywidualno-chłopska) żadnego związku z przyczyną występowania renty i stosunków z tym związanych w okresie dyktatury proletariatu nie posiada”³. Przy takim podejściu do zagadnienia powstać może wrażenie, jakoby marksistowska teoria renty gruntowej dotyczyła przeszłości. W rzeczywistości jednak twierdzenie Marksa, że zawłaszczenie renty gruntowej jest ekonomiczną formą, w której realizuje się własność ziemi zachowuje moc na cały okres istnienia różnic w formach własności ziemi.

Marksowska teoria renty gruntowej wynikająca zarówno z głębokiej analizy kapitalistycznego sposobu produkcji, jak i warunków formacji przedkapitalistycznych uzbraja badaczy w metodę poznania stosunków agrarnych, kształtujących się po likwidacji kapitalizmu, wymagając historycznego podejścia w analizowaniu tych stosunków. Ekonomisci, którzy negują rolę własności ziemi w kształtowaniu stosunków renty w okresie dyktatury proletariatu, negują również możliwość istnienia renty absolutnej w okresie przejściowym od kapitalizmu do socjalizmu, a przy charakterystyce renty różniczkowej w niedostatecznym stopniu uwzględniają specyfikę różnych form gospodarstw w rolnictwie tegoż okresu. Takie podejście w określeniu renty gruntowej nie można uznać za uprawnione. W istocie rzeczy, negowanie roli własności ziemi w kwestii renty, zdejmując z porządku dnia samą kwestię renty. Marks konstruuje swoją teorię renty gruntowej na podstawie analizy form własności ziemi i warunków ekonomicznej realizacji renty. Oczywiście jest również, że istniejące w okresie przejściowym odmienności w formach włas-

¹ Opracowane na podstawie art. W. Strożewa pt. „Ziemielnaja renta i rentnyje otnożenia w stranach narodnoj demokracji”. Woprosy ekonomiki nr 12/1960.

² K. Marks: Kapitał, tom. III, część druga. Wyd. polskie 1959, s. 199.

³ I. I. Kozodojew: Ziemielnaja renta w socjalistycznych stranach. Wyd. „Sowieckaja nauka” 1958, s. 21.

ności: prywatno-kapitalistyczna, prywatno-chłopska, społeczno-socjalistyczna (spółdzielcza i państwowa) — warunkują też odmienności stosunków renty w gospodarstwach różnego typu. Dlatego też kwestii o rencie nie można rozpatrywać bez związku z formami własności ziemi.

W krajach demokracji ludowej Europy, na materiale których niniejszy artykuł napisano, w okresie przejściowym od kapitalizmu do socjalizmu, w szczególności w jego stadium początkowym, utrzymywał się w rolnictwie kapitalistyczny i drobnotowarowy typ gospodarstwa z prywatną własnością ziemi. Jednocześnie powstaje i rozwija się socjalistyczny sektor w rolnictwie w postaci różnorodnych form organizacyjnych i z różnym stopniem uspołecznienia ziemi.

Renta gruntowa jako ekonomiczna forma realizacji własności ziemi najbardziej wyraziście przejawia się przy kupnie-sprzedaży i dzierżawie ziemi. W krajach demokracji ludowej, aczkolwiek zabroniona jest sprzedaż ziemi otrzymanej z reformy rolnej¹, niemniej dozwolona jest sprzedaż i dzierżawa tej ziemi, która nie była objęta reformą rolną. Pozostawienie prywatnej własności ziemi w tych krajach, w warunkach okresu przejściowego, zwłaszcza w początkowym stadium, nie mogło nie spowodować w konsekwencji występowania w określonych, aczkolwiek ograniczonych, rozmiarach transakcji kupna-sprzedaży ziemi. Również dzierżawa ziemi była rozpowszechniona, chociaż ustawodawstwo rolne w poważnym stopniu ją ograniczało. Np. w Rumunii dopiero w kwietniu 1959 roku weszła w życie ustawa zabraniająca dzierżawy ziemi. Na początku lat 50-tych dzierżawa ziemi była dość powszechnym zjawiskiem na Węgrzech. Istnieje dzierżawa ziemi w Polsce.

Przy kupnie-sprzedaży i dzierżawie ziemi renta gruntowa nie powstaje, jedynie przejawia się w cenie ziemi i opłacie dzierżawnej. Źródłem bowiem renty jest produkt dodatkowy wytworzony przez pracowników rolnictwa. Jednym z głównych warunków przekształcenia się części produktu dodatkowego w rentę gruntową jest towarowa forma realizacji produktów rolnych. Renta gruntowa stanowi różnicę między społeczną i indywidualną wartością produktów rolnych. Produkcja towarowa i wymiana w okresie przejściowym warunkuje natomiast możliwość i realizację renty gruntowej, prywatna własność ziemi zabezpiecza zaś zawłaszczanie tejże renty przez prawomocnego właściciela ziemi. W okresie tym zachowuje się jeszcze ukształtowane przez kapitalizm zacofane w stosunku do przemysłu rolnictwo oraz niedostateczny (w stosunku do potrzeb) poziom produkcji rolniczej. Uzyskiwana produkcja rolnicza z wszystkich uprawianych gruntów jest całkowicie realizowana. Popyt bowiem na artykuły żywnościowe i surowce pochodzenia rolniczego poważnie wzrasta na skutek uprzemysłowienia, wzrasta również spożycie żywności przez ludność rolniczą, której poziom życiowy był uprzednio bardzo niski. W tych warunkach możliwa jest nie tylko realizacja produkcji wytworzonej na wszystkich ziemiach uprawnych, różnorodnych pod względem jakości gleby, co zabezpiecza uzyskanie z określonych ziem renty różniczkowej, lecz również realizacja większej masy produkcji rolniczej po wysokich cenach, zabezpieczających otrzymanie renty absolutnej. Wprawdzie w warunkach istnienia na rynku rolnym interwencji państwa socjalistycznego żywiołowość w kształtowaniu się rynkowych cen produktów rolnych jest w poważnej mierze ograniczona, jednakże nie w pełni opanowana. Odnosi się to w szczególności do tego etapu okresu przejściowego, gdy produkcja towarowa sektora socjalistycznego jeszcze stosunkowo niewiele waży w produkcji towarowej rolnictwa.

W związku z tym, że ceny produktów rolnych kształtujące się na wolnym rynku zazwyczaj są wyższe od cen skupu państwowego, mimo podniesienia tych ostatnich, w warunkach istnienia indywidualnej gospodarki chłopskiej istnieje możliwość realizacji nie tylko renty różniczkowej, ale i absolutnej. Przekształcenie możliwości w rzeczywistość zależy od charakteru własności ziemi od społeczno-ekonomicznego typu gospodarstwa. Dlatego też konieczne jest przesłedzenie tego zjawiska w poszczególnych typach własnościowych gospodarstw.

W rolnictwie okresu przejściowego na przestrzeni wielu lat zachowuje się kapitalistyczny typ gospodarstwa z prywatną własnością ziemi, towarową formą realizacji produkcji rolniczej, kupnem-sprzedażą i dzierżawą ziemi oraz istnieje, aczkolwiek w ograniczonym zakresie, wyzysk najemnej siły roboczej oraz wartość dodatkowa jako źródło renty. A zatem w kapitalistycznej gospodarce istnieją przesłanki dla powstania i zawłaszczania renty różniczkowej i absolutnej.

¹ W Polsce sprawa przedstawia się obecnie inaczej.

Ekonomiści negujący występowanie renty absolutnej w rolnictwie krajów demokracji ludowej uzasadniają zazwyczaj swoje stanowisko likwidacją wielkiej własności ziemskiej. Chociaż w rezultacie reform rolnych wielka własność ziemska została zlikwidowana we wszystkich krajach demokracji ludowej, niemniej ustalone przez ustawodawstwo maksimum ziemi niewyłączanej jest dostatecznie wysokie. W Bułgarii górna granica wynosiła 20—30 ha, na Węgrzech 28—57 ha, w Czechosłowacji 50 ha, w Rumunii 50 ha, w Polsce 50—100 ha, w NRD 100 ha. Po przeprowadzeniu reform rolnych rozmiary indywidualnego władania ziemią pozostały bardzo różne. Np. w NRD gospodarstwa o obszarze powyżej 20 ha stanowiły w 1951 roku 6,2% ogółu gospodarstw, zajmując 30,4% powierzchni uprawnej; wśród nich gospodarstwa powyżej 50 ha stanowiły 0,7% wszystkich gospodarstw, zajmując 9% ziemi uprawnej. W tymże czasie gospodarstwa do 5 ha stanowiły 46,9% wszystkich gospodarstw, zajmując 10,8% powierzchni uprawnej. Na Węgrzech udział sektora kapitalistycznego w produkcji towarowej rolnictwa wynosił w roku 1949 — 16,6, w 1952 — 6,2%.

Lenin rozwijając marksowską teorię renty pisał: „Negować rentę absolutną — to znaczy negować ekonomiczne znaczenie prywatnej własności ziemi”¹.

Renta gruntowa w kapitalistycznym sektorze rolnictwa okresu przejściowego wyraża jednak szczególnie rodzaj stosunków renty, odmienny od tychże w kapitalizmie. Wielka własność ziemska została bowiem zlikwidowana, a stosunki własnościowe nie wyrażają już stosunków trzech klas na wsi. Wyzysk cudzej pracy został ograniczony. Państwo ludowe czasowo dopuszczając działalność kapitalistycznych gospodarstw podejmuje jednak niezbędne środki w celu ograniczenia i stopniowego wypierania kapitalistycznego układu w rolnictwie.

W wyniku reform rolnych i przed masowym uspołdzielaniem, w rolnictwie krajów demokracji ludowej dominuje drobnotowarowa gospodarstwo chłopska. W kapitalizmie chłopstwo pracujące z reguły nie zdolne jest realizować rentę gruntową. W warunkach okresu przejściowego sytuacja pod tym względem ulega radykalnej zmianie. Reforma rolna wyzwoliła bowiem chłopstwo od feudalnych pozostałości, zlikwidowała ich długie hipoteczne. Chłopstwo uwolniło się również od ucisku kapitału monopolistycznego. Osłabione zostały pozycje kułactwa. Państwo ludowe udziela chłopstwu pracującemu kredytu, okazuje pomoc w korzystaniu z maszyn itp. Przeciętny obszar gospodarstw chłopskich powiększył się, a zatem duża część chłopstwa uzyskała możliwości zwiększenia towarowości swych gospodarstw. Jednocześnie wzrósł popyt na żywność i surowce rolnicze. W konsekwencji tych przemian u chłopstwa pracującego powstała ekonomiczna możliwość realizacji własności ziemi w formie renty gruntowej. Część dochodu, którą uprzednio chłop zmuszony był oddawać z tytułu opłaty dzierżawnej bądź ceny ziemi w formie procentów bankom hipotecznym i lichwiarzom, obecnie pozostaje do jego własnej dyspozycji. Nowe społeczno-ekonomiczne warunki narodziły zatem jakościowo nową kategorię — rentę w drobnotowarowej gospodarce. Renta ta zasadniczo różni się jednak od renty kapitalistycznej tym, że nie jest rezultatem wyzysku cudzej pracy.

Renta występująca w drobnotowarowej gospodarce chłopskiej — to renta różniczkowa w tym sensie, że różnice wynikające z jakości gleby i położenia gruntów, będących własnością lub w użytkowaniu chłopów, powodują uzyskiwanie odmiennych rozmiarów dochodu. W związku zaś z możliwością realizacji produkcji rolniczej według cen zabezpieczających warunki dla prowadzenia gospodarstw na gorszych ziemiach, wyższy dochód z lepszych działek przybiera formę renty, ponieważ również w gospodarce chłopskiej istnieje monopol na ziemię jako na obiekt gospodarowania, uwarunkowany ograniczonością ziemi. Dlatego też gospodarstwo chłopskie może otrzymywać rentę gruntową zarówno w tym przypadku, gdy rolnik jest prywatnym właścicielem ziemi, jak również i w tym, gdy uprawia ziemię przekazaną mu w użytkowanie.

Tak więc, renta gruntowa występująca w drobnotowarowej gospodarce chłopskiej stanowi różnicę w dochodach chłopów gospodarujących na różnych jakościowo ziemiach. Różnica ta jest trwała, ponieważ istnieje monopol na daną działkę ziemi jako na obiekt gospodarowania. Różnice w dochodach, a zatem i w rozmiarach renty zależą od poziomu cen produktów rolnych, zarówno wolnorynkowych jak i skupu państwowego oraz od innych instrumentów polityki ekonomicznej państwa, mających wpływ na ceny wolnego rynku. Rozmiary renty mogą być zwiększane w wyniku dodatkowych nakładów pracy i środków polepszenia żyzności

¹ W. Lenin: tom 13 wydanie polskie, 1954, s. 296.

gleby. Należy zaznaczyć, że w odróżnieniu od renty kapitalistycznej omawiany rodzaj renty nie stanowi nadwyżki ponad cenę produkcji i nie jest zatem zyskiem nadzwyczajnym, ponieważ kategorie te nie występują w gospodarce drobnotowarowej.

Aczkolwiek indywidualna chłopska własność ziemi nie rodzi renty absolutnej, jednakowoż stwarza potencjalną możliwość jej powstania, jeśli nie stosuje się ograniczeń w zakresie rozmiarów posiadania ziemi, korzystania z najmniejszej siły roboczej i realizacji produkcji rolniczej na wolnym rynku.

Chłopi wstępując do spółdzielni produkcyjnych zachowują prawo własności ziemi. Przejawem tego jest uzyskiwany przez spółdzielców roczny dochód również z tytułu wkładu ziemi, z uwzględnieniem jej ilości i jakości. Dochody spółdzielców z tytułu wkładu ziemi prawie we wszystkich krajach demokracji ludowej określa się jako rentę gruntową. Jest to renta drobnotowarowej gospodarki chłopskiej zmodyfikowana warunkami gospodarstw spółdzielczych. Jednocześnie jest to jakościowo nowe zjawisko związane z przejściem od drobnotowarowego, indywidualnego gospodarstwa do formy spółdzielczej, socjalistycznej, w warunkach zachowania prywatnej własności ziemi. Wspólnym dla renty spółdzielczej i renty w drobnotowarowej gospodarce chłopskiej jest to, że w obu przypadkach stanowią one ekonomiczną formę realizacji chłopskiej własności ziemi. Różnice między tymi dwoma formami wyrażają się w tym, że po pierwsze — źródłem renty spółdzielczej jest produkt dodatkowy wytworzony nie tylko pracą jednego członka spółdzielni, lecz pracą wszystkich jej członków; po drugie — w spółdzielni ceny produktów rolnych kształtują się odmiennie niż w indywidualnym gospodarstwie, w wyniku czego wielkość renty w znacznie mniejszym stopniu związana jest z kształtowaniem się cen produktów rolnych na wolnym rynku; po trzecie — członek spółdzielni, zachowując prawo własności swego wkładu ziemi, nie może pretendować do zwiększenia otrzymywanej renty w wyniku użyźnienia gleby dzięki dodatkowym nakładom, poczynionym przez spółdzielnię jako całość, aczkolwiek nakłady te dotyczą konkretnej działki ziemi, którą wniósł spółdzielca. W wyniku natomiast rozwoju gospodarstwa spółdzielczego rozmiar renty gruntowej otrzymywanej przez wszystkich członków może wzrosnąć ponad wielkość realizowaną przez poszczególnych chłopów przed wstąpieniem do spółdzielni.

Niektórzy ekonomiści negują fakt, że praktykowane w spółdzielniach doliczenia do dochodu rocznego z tytułu wkładu ziemi stanowią ekonomiczną formę realizacji własności ziemi. Określają oni tego rodzaju doliczenia jako formę wykupu środków lub też opłatę za pracę chłopą, wydatkowaną przez niego w swoją ziemię przed wstąpieniem do spółdzielni i utożsamiają tę formę wykupu z innymi formami wykupu pozostałych środków produkcji wniesionych przez chłopów do spółdzielni. Nedoręczność w utożsamianiu ziemi, jako podstawowego środka produkcji w rolnictwie, który nie posiada wartości, z pozostałymi środkami produkcji, posiadającymi wartość, jest oczywista. Do takiej niedoręczności dochodzą nieuniknienie ci ekonomiści, którzy negują znaczenie własności ziemi w kształtowaniu się renty gruntowej.

Nie można też — zdaniem Strożewa — utożsamiać renty w spółdzielni z rentą absolutną i nawet traktować ją jako odmianę renty absolutnej, jak to czynią niektórzy ekonomiści. Wprawdzie występowanie renty w spółdzielni wiąże się z prywatną własnością ziemi, niemniej takie utożsamianie jest nieuprawnione z tego względu, że źródłem renty spółdzielczej nie jest wyzysk cudzej pracy, lecz praca zjednoczonych w spółdzielni chłopów, a osobisty udział spółdzielcy w pracy kolektywnej jest obowiązkowym warunkiem, bez spełnienia którego nie można otrzymać dochodu z tytułu wkładu ziemi (wyjątek od tej ogólnej zasady dotyczy członków spółdzielni niezdolnych do pracy). Rzecz jasna, że spółdzielca, którego wkład ziemi jest większy lub lepszy jakościowo niż wkłady innych członków otrzymuje większy proporcjonalnie dochód z tytułu wkładu ziemi, tym samym korzystając częściowo z wyników pracy swoich współtowarzyszy. Mamy tu do czynienia z elementami dochodu nieprodukcyjnego. Jednakże zjawisko to nie ma nic wspólnego z kapitalistycznym wyzyskiem. Po pierwsze — dlatego, że członek spółdzielni — właściciel ziemi, otrzymując dochód z tytułu wkładu ziemi, nie może dyktować pozostałym członkom warunków uzależnienia ich od siebie. Przeciwnie, spółdzielnia poprzez zebranie ogólne określa warunki podziału części dochodu spółdzielni z tytułu wkładu ziemi. Po drugie — członek spółdzielni nie może zwiększyć rozmiarów renty w zależności od koniunkturalnych zmian rynkowych, tak jak to ma miejsce w kapitalizmie. Po trzecie — spółdzielca pozbawiony jest możliwości zawłaszczenia

wyników udoskonaleń przeprowadzanych już przez spółdzielnię na jego działce ziemi. Nadto, przy społecznym użytkowaniu ziemi spółdzielca traci monopol na swoją działkę ziemi jako na obiekt gospodarowania i w konsekwencji nie może on już w pełni otrzymać renty różniczkowej w takiej wielkości w jakiej mógłby uzyskać w gospodarstwie indywidualnym.

Spółdzielcy wnosząc do spółdzielni różne pod względem wielkości i jakości działki ziemi uspołeczniają tym samym nie tylko pracę, ale i środki produkcji, w tym i ziemię. Im więcej środków produkcji zostaje uspołeczniionych, tym silniejsze jest gospodarstwo spółdzielcze, tym wyższy jest jego dochód. Każdy spółdzielca zainteresowany jest w tym, aby więcej środków produkcji skupić w spółdzielni, w tym i ziemi, zwłaszcza w początkowym okresie jej rozwoju. Dlatego też spółdzielcy posiadający mniejsze wkłady ziemi przyznają konieczność odstąpienia części dochodu spółdzielni na rzecz tych jej członków, którzy wnoszą bądź to większy wkład ziemi bądź też ziemię lepszą. Uspołecznienie użytkowania ziemi z wypłatą renty gruntowej w początkowym okresie istnienia spółdzielni jest opłacalne zarówno dla członków nie posiadających ziemi i małorolnych jak i wielkorolnych.

Ilustracją tej tezy jest następujący przykład rachunkowy. Załóżmy, że do spółdzielni wstępują trzy grupy gospodarstw chłopskich, które wnoszą różne pod względem wielkości działki ziemi o jednakowej jakości i jednakowym dochodzie uzyskiwanym z każdego hektara. Porównanie wielkości dochodu uzyskiwanego przez chłopów w spółdzielni z wielkością dochodu jaki otrzymywali oni przed wstąpieniem do spółdzielni ilustruje następujące zestawienie:

Grupy chłopów według wielkości wkładów ziemi	Obszar ziemi każdej rodziny spółdzielczej (w ha)	Liczba rodzin w grupie	Obszar ziemi przypadający na każdą grupę, chłopów (w ha)	Przeciętny osobisty dochód z 1 ha w spółdzielni	Dochód otrzymywany przez każdą rodzinę w gospodarstwie indywidualnym	Dochód wszystkich rodzin w grupach przed uspołecznieniem
					w umownych jednostkach pieniężnych	
I...	2	12	24	1 000	2 000	24 000
II...	4	6	24	1 000	4 000	24 000
III...	12	2	24	1 000	12 000	24 000
Razem...		20	72	—	—	72 000

Założmy następnie, że spółdzielcy ustalili, że będą dzielić 60% dochodu z tytułu pracy i 40% z tytułu wkładu ziemi. Jeśli wielkość dochodu z hektara nie wzrośnie, to podział dochodu nastąpi w sposób następujący (w umownych jednostkach pieniężnych):

Ogólna suma dochodu podzielonego	Podzielono z tytułu pracy	Podzielono z tytułu wkładu ziemi	Przypada na 1 rodzinę (z tytułu pracy + z tytułu wkładu ziemi)			Różnica w dochodach na 1 rodzinę w stosunku do dochodów w indywidualnej gospodarce		
			I grupa	II grupa	III grupa	I grupa	II grupa	III grupa
72 000	43 200	28 800	2 160	2 160	2 160	+960	-240	-5 040
			+ 800	+1 600	+4 800			
			2 960	3 760	6 960			

Z powyższego rachunku wynika, że każda rodzina posiadająca 2-hektarowe gospodarstwo otrzyma dochód wyższy o 960 jednostek pieniężnych niż otrzymywała przed wstąpieniem do spółdzielni. Każda rodzina w grupie gospodarstw 4-hektarowych otrzyma dochód mniejszy o 240 jednostek pieniężnych w stosunku do tego co uzyskiwała w gospodarstwie indywidualnym, jednakże dochód jej w spółdzielni będzie wyższy niż dochód rodzin z 2-hektarowym wkładem ziemi. Każda rodzina w grupie gospodarstw 12-hektarowych otrzyma dochód niższy o 5040 jednostek pieniężnych w porównaniu z tym co osiągała w indywidualnym gospodarstwie, aczkolwiek w stosunku do rodzin z 2- i 4-hektarowym wkładem ziemi dochód jej będzie znacznie wyższy.

W miarę jednak umacniania się gospodarstwa spółdzielczego przed wszystkimi grupami gospodarstw powstaje perspektywa wzrostu dochodu. Załóżmy zatem, że dochód z hektara wzrośnie w spółdzielni o 150%, wówczas podział dochodu przedstawiać się będzie następująco:

Ogólna suma dochodu podzielonego	Podzielono z tytułu pracy	Podzielono z tytułu wkładu ziemi	Przypada na 1 rodzinę (z tytułu pracy + z tytułu wkładu ziemi)			Różnica w dochodach na 1 rodzinę w stosunku do dochodów w indywidualnej gospodarce		
			I grupa	II grupa	III grupa	I grupa	II grupa	III grupa
108 000...	64 800	43 200	3 240	3 240	3 240	+2 440	+1 640	-1 560
			+1 200	+2 400	+7 200			
			4 440	5 640	10 440			

Rodziny I i II grupy osiągają znaczny wzrost dochodów w stosunku do poziomu jaki osiągały przed wstąpieniem do spółdzielni. Rodziny III grupy uzyskują wprawdzie dochód niższy jeszcze niż osiągały w indywidualnej gospodarce, różnica jest już jednak nieduża. Przy czym dochód przypadający w tej grupie na jedną rodzinę jest wyższy od wielkości dochodu przypadającej na rodzinę w pierwszych dwóch grupach.

Jeśli jednak założyć, że spółdzielnia uzyska dwukrotnie wzrost dochodu z 1 ha, a wzrost taki jest na ogół częstym zjawiskiem w praktyce spółdzielczości produkcyjnej, dochody rodzin wszystkich grup wzrastają w stosunku do poziomu dochodów uzyskiwanych w indywidualnych gospodarstwach.

Ogólna suma dochodu podzielonego	Podzielono z tytułu pracy	Podzielono z tytułu wkładu ziemi	Przypada na 1 rodzinę (z tytułu pracy + z tytułu wkładu ziemi)			Różnica w dochodach na 1 rodzinę w stosunku do dochodów w indywidualnej gospodarce		
			I grupa	II grupa	III grupa	I grupa	II grupa	III grupa
144 000...	86 400	57 600	4 320	4 320	4 320	+3 920	+3 520	+1 920
			+1 600	+3 200	+9 600			
			5 920	7 520	13 920			

Zaprezentowane schematy są umowne, niemniej poglądowo obrazują fakt, że dochód z tytułu wkładu ziemi (renta gruntowa), aczkolwiek zawiera elementy dochodu nieprodukcyjnego, jest on jednak ekonomicznie uzasadniony: małorolni

członkowie spółdzielni odstępując część ogólnego dochodu na rzecz członków, których wkłady ziemi do spółdzielni są większe korzystają z tego mimo wszystko. W miarę zaś rozwoju gospodarczego spółdzielni i zwiększania dochodów wzrastają dochody wszystkich spółdzielców.

Systematyczny rozwój sił wytwórczych i dochodów spółdzielni stwarza warunki dla obumierania renty gruntowej przejętej przez spółdzielnię z drobnotowarowej gospodarki. Praktyka uspołdzielczania w krajach demokracji ludowej wykazuje, że po pierwsze — nie wszystkie spółdzielnie wypłacają dochód z tytułu wkładu ziemi, po drugie — w miarę rozwoju spółdzielni, które wypłacają dochód z tytułu wkładu ziemi, stosunkowy udział tego dochodu w ogólnej sumie dochodów podzielnich systematycznie spada. Np. w Bułgarii odpisy dochodu z tytułu wkładu ziemi stanowiły przeciętnie: w 1951 — 22,7% czystych dochodów TKZCh, w 1952 — 19,9, w 1953 r. — 15,9, w 1954 — 12,3, w 1955 r. — 9,5, w 1956 r. — 9,3, w 1957 r. — 5,8, w 1958 r. — 1,9%.

Tak więc, chłopska renta gruntowa w spółdzielniach jest kategorią przejściową, nie występującą powszechnie.

Wraz z rozwojem spółdzielczości produkcyjnej w rolnictwie powstaje nowa kategoria ekonomiczna — renta różniczkowa w spółdzielczym gospodarstwie. Jeśli chłopska renta różniczkowa w spółdzielniach uwarunkowana jest zachowaniem prywatnej chłopskiej własności ziemi i jest kategorią przejętą z zewnątrz, to spółdzielcza renta różniczkowa stanowi kategorię immanentną spółdzielczej gospodarki w rolnictwie.

Renta różniczkowa w spółdzielczym gospodarstwie stanowi ekonomiczną formę, w której realizuje się spółdzielcze użytkowanie ziemi jako obiektu gospodarowania. W spółdzielniach bowiem znaczna część ziemi stanowi własność spółdzielców, część użytkowanej ziemi w spółdzielni pochodzi z państwowego funduszu ziemi, która jest przekazana spółdzielni przez państwo na użytkowanie bezterminowe, i w końcu część ziemi nabyta za środki spółdzielcze, stanowi własność spółdzielni. Niemniej użytkowanie ziemi w spółdzielni jest uspołecznione. Cała ziemia danej spółdzielni stanowi uspołeczniony obiekt gospodarowania.

Spółdzielczą rentę różniczkową dzieli się również na rentę I i II.

W gospodarstwach położonych w korzystnych warunkach klimatycznych, glebowych i komunikacyjnych (przy stosunkowo zbliżonym poziomie kwalifikacji robotników i przy jednakowych innych czynnikach zmieniających się w czasie), wydajność pracy będzie wyższa niż w gospodarstwach położonych w mniej korzystnych warunkach, a w konsekwencji indywidualna wartość wytwarzanych produktów będzie niższa. Różnica między indywidualną wartością produktów rolnych wytwarzanych w gospodarstwach o gorszych warunkach stałych (bądź też działających w dłuższych okresach) i indywidualną wartością w gospodarstwach o lepszych warunkach stanowi spółdzielczą rentę różniczkową.

Część renty różniczkowej przejmując w sposób planowy państwo dokonując powtórnego jej podziału, dzięki czemu państwo może kompensować te spółdzielnie, w których niekorzystne warunki glebowo-klimatyczne i położenie, nie zabezpieczają rozszerzonej reprodukcji. Służą temu planowy system cen i świadczeń oraz inne instrumenty polityki gospodarczej państwa w stosunku do rolnictwa, które uwzględniają strefowe zróżnicowanie glebowo-klimatycznych i produkcyjnych warunków. Przy ustalaniu np. przeciętnych strefowych cen produktów rolnych bierze się pod uwagę warunki produkcji typowe dla danej strefy. Jednakże wymienione instrumenty polityki gospodarczej nie mogą uwzględniać odmienności produkcji dla poszczególnych gospodarstw wewnątrz danej strefy. Dlatego też całkowite wyrównanie dochodowości gospodarstw nawet przy planowym regulowaniu jest praktycznie niemożliwe. Stąd też poszczególne gospodarstwa uzyskują odmienny, zróżnicowany dochód, obejmujący również rentę różniczkową.

Dopóki istnieje spółdzielcza forma socjalistycznej własności i produkcja towarowa, dopóty istnieje będzie renta różniczkowa w spółdzielniach, spełniająca określoną rolę zarówno w produkcji, jak i w podziale produktów rolnych w spółdzielczym sektorze rolnictwa.

opr. Helena Chojnacka